

ВАЖЛИВИЙ ПІДРУЧНИК З ВІТЧИЗНЯНОЇ АРХЕОЛОГІЇ

Іван Іванович Ярмошик,
*кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії,
декан історичного факультету
Житомирського державного
університету ім. І. Франка*

Для всіх, хто цікавиться давнім минулим України, помітним явищем став вихід у світ на початку 2004 року підручника «Археологія України», який Міністерством освіти і науки України рекомендований для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Його автори – добре відомі в Україні вчені: академік Академії наук вищої школи

України і Української академії історичних наук І.С.Винокур та академік Російської народної академії наук Д.Я.Телегін.

1994 року у видавництві «Вища школа» І.С.Винокуром і Д.Я.Телегіним було видано навчальний посібник з такою самою назвою, який схвально зустріли спеціалісти. За 10 років, які пройшли з часу його появи, археологами було накопичено досить значний новий джерельний матеріал. Це дало змогу авторам підручника розширити його джерельну базу з метою поглиблення історичних узагальнень.

Авторам вдалося з величезної кількості археологічних пам'яток вибрати найголовніші й найсуттєвіші для характеристики історії та культури суспільства на всіх етапах його розвитку, від кам'яного віку до пізнього середньовіччя. Традиційно підручники з археології закінчуються розглядом пам'яток ХІІ ст. Автори ж цього видання розширили хронологічні рамки і

ввели до підручника розділ, присвячений пам'яткам часів запорозького козацтва.

У першому розділі книги автори розкривають основні поняття археології як науки і навчальної дисципліни: її предмет та об'єкти досліджень, методи й завдання. Розглядаються основні типи археологічних пам'яток, з'ясовується поняття культурного шару та археологічної культури, висвітлюються етапи археологічного пошуку. Детально описані прийоми археологічних досліджень, показано значення методів суміжних наук – історичних і природничих, які допомагають визначати вік тієї чи іншої пам'ятки (радіовуглецевий, статистичний, типологічний, картографічний, дендрохронологічний та інші). В цьому ж розділі висвітлюються основні етапи розвитку археологічної науки в Україні, її становлення та розвиток упродовж XIX–XX ст. Цей розділ дає можливість поглибити знання з історії розвитку археологічної науки, зримо уявити внесок вітчизняних дослідників у процес поступу світової археологічної науки.

Другий, третій і четвертий розділи присвячені розгляду старожитностей кам'яного віку – палеоліту, мезоліту і неоліту. Тут комплекси артефактів співвідносяться з відповідними етапами - первісної історії України. Автори детально змальовують складний і важливий для розуміння цивілізаційного поступу перехід людства від привласнюючих форм господарства (збиральництво і полювання) до відтворюючих (скотарство і землеробство), розкривають сутність «неолітичної революції».

У п'ятому та шостому розділах підручника розглядаються пам'ятки мідного і бронзового віків. На основі археологічних матеріалів розповідається про перший великий розподіл праці, про землеробські, скотарсько-землеробські та скотарські культури, які побутували в той час на теренах України. Висвітлені місце і роль трипільської культури, культур доби бронзи на території Лісостепу, Полісся, Північного Причорномор'я та Закарпаття в розвитку етнічних процесів у ті часи.

Важливе місце у підручнику посіли старожитності раннього залізного

віку, висвітлені у сьомому розділі. Тут розглядаються пам'ятки передскіфського і скіфського періодів, сарматські та пізньоскіфські пам'ятки Нижнього Подніпров'я й Криму.

Восьмий розділ присвячений античним містам-державам Північного Причорномор'я. Тут узагальнені матеріали з відомих античних полісів: Березані, Ольвії, Тіри, Ніконія, Херсонеса і Керкінітіди, міст Боспорського царства. На основі аналізу речових пам'яток І. Винокур і Д. Телегін розкрили головні досягнення в соціально-економічному й культурному розвитку та особливості політичного устрою цих античних держав.

У дев'ятому розділі викладені характеристики основних слов'янських культур межі й першої половини I тисячоліття нової ери: зарубинецької, поєнешти-лукашівської, пшеворської, латенської, липицької, черняхівської, культури карпатських курганів та київської. Як показали автори, зарубинецькі й східнопшеворські старожитності лягли в основу

черняхівської культури II – V ст. н. е. А черняхівська поліетнічна культура Лісостепу між Дністром і Дніпром репрезентує слов'янське населення. На її основі, як про це свідчать пам'ятки кінця IV – початку V ст. н. е., сформувалася ранньосередньовічна східнослов'янська корчацько-празька археологічна культура V – VII ст. н. е.

Важливою для розуміння культурних та економічних процесів середини I тисячоліття є культура карпатських курганів, яка відноситься до II–V ст. Вона віддзеркалює пиття двох етнічних масивів: північно-східно-фракійського і слов'янського. Що ж до київської культури III – V ст., то вона послужила основою для формування пенківських та колочинських старожитностей V – VII ст. н. е. на Лівобережжі Дніпра.

У десятому розділі проаналізовані східнослов'янські пам'ятки сер. – II пол.

I тис. н.е. Тут розглянуто морфологічні характеристики корчацько-празької, пенківської, Луки-Райковецької, волинцівської та роменської археологічних культур, які стали основою формування старожитностей епохи Київської Русі.

Одинадцятий розділ висвітлює археологію Київської Русі IX – XIV ст. В ньому описані основні типи городищ, селищ та могильників IX – XIII ст. Охарактеризовані найбільші давньоруські міста Київського, Переяславського, Чернігівського, Сіверського, Галицько-Волинського та Болохівського князівств. Розділ завершується загальною характеристикою давньоруської матеріальної й духовної культури IX – початку XIV ст.

Дванадцятий розділ підручника висвітлює середньовічні пам'ятки Півдня України. Тут ідеться про салтово-маяцьку культуру VIII–X ст. та про старожитності кочових племен степової зони України IX – XIII ст. Окрему увагу приділено середньовічному місту Білгороду-Дністровському і найвизначнішим пам'яткам середньовічного Криму.

У тринадцятому розділі представлені археологічні пам'ятки козацьких часів. Тут подані матеріали про запорозькі січі, про оборонні замки – фортеці XIV– XVII ст. на Правобережній і Лівобережній Україні. Висвітлено економіку і побут українських козаків.

І.С.Винокур і Д.Я.Телегін на основі ґрунтовної джерельної бази створили академічний за змістом і зрозумілий за викладом перший підручник з археології у суверенній Україні. Матеріали власних археологічних досліджень з первісної археології (Д.Я.Телегін) і слов'яно-руської археології (І.С.Винокур) вони вдало поєднали з пам'ятками, відкритими і вивченими багатьма поколіннями вітчизняних учених археологів упродовж XIX–початку XXI ст.

Рецензований підручник гарно ілюстрований, зокрема й кольоровими малюнками (художник В. П. Мегей). Підручник містить також 166 рисунків (таблиць, археологічних схем), 32 карти, які демонструють розташування найвідоміших археологічних пам'яток на території України від давнього

кам'яного віку до пізнього середньовіччя. У додатках автори подали короткі описи археологічних пам'яток, зображених на 16 кольорових таблицях.

До кожного з тринадцяти розділів підручника додані списки рекомендованої літератури, ознайомлення з якою допоможе читачу глибше проникнути у зміст археологічно-історико-культурних комплексів, висвітлених у книзі.

Безперечно, вихід у світ підручника І. С. Винокура і Д. Я. Тєлегіна «Археологія України» – помітне явище у науковому і культурному житті України. Викладачі й студенти історичних спеціальностей ВНЗ одержали прекрасне навчальне видання. Підручник стане в нагоді викладачам історії загальноосвітніх шкіл та середніх спеціальних навчальних закладів, а також широкому загалу краєзнавців у пошуковій роботі.